

نگاه تفسیری و انتقادی به ابن سینا

دکتر محمدجواد اسماعیلی، احمد عسگری، ایمان خدافرد، سینا سالاری و شایان الهامی

بیست و هشتمین نشست از مجموعه درس گفتارهایی درباره بوعلی سینا

چهارشنبه ۱۴۰۰/۶/۳۱

بیست و هشتمین نشست از مجموعه درس گفتارهایی درباره بوعلی سینا با همکاری مرکز فرهنگی شهر کتاب و بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا در روز چهارشنبه ۳۱ شهریور برگزار شد. این نشست به سخنرانی دکتر محمدجواد اسماعیلی، احمد عسگری، ایمان خدافرد، سینا سالاری و شایان الهامی با موضوع «نگاه تفسیری و انتقادی ابن سینا» اختصاص داشت. این درس گفتار به صورت مجازی از اینستاگرام شهر کتاب پخش شد.

به تازگی کتاب «ابن سینا، مجموعه مقالات تفسیری و انتقادی» با گردآوری پیتر آدامسون و با ترجمه احمد عسگری و همکاران به همت بنیاد بوعلی سینا و انتشارات ترجمان منتشر شده است. این کتاب متشکل از چهارده مقاله تفسیری و انتقادی است که به قلم ابن سینا پژوهان برجسته معاصرمانند دیمیتری گوتاس، دگ نیکولاس هسه، رابرت ویزنوووسکی، پیتر پورمن و آموس برتولاچی نگاشته شده است.

مقالات این کتاب تمامی موضوعات این حیطه را، از زندگی و زمانه ابن سینا گرفته تا منطق، معرفت شناسی، طب، فلسفه و الهیات دربرمی گیرند. همچنین سه فصل نهایی به تاثیر ابن سینا در فرهنگ‌های یهودی، مسیحی و اسلامی اختصاص یافته است. این مقالات در پی ارائه تصویری مقدماتی و شناخته شده از ابن سینا نیستند، بلکه بیشتر بر آن جنبه‌هایی از اندیشه او متمرکزند که کمتر درباره آنها پژوهشی صورت گرفته است. بنابراین، این کتاب، بیش از آنکه مروری بر تحقیقات پیشین این حیطه باشد، حوزه‌هایی نو را برای پژوهش‌های آینده معرفی می‌کند.

آنچه در پی می‌آید سخنان دکتر محمدجواد اسماعیلی، احمد عسگری، ایمان خدافرد، سینا سالاری و شایان الهامی در این نشست است که توسط آناهید خزیر تنظیم شده است.

محمدجواد اسماعیلی: نگرش جامع به فکر ابن سینا با واکاوی سنت تفسیری و تاریخی

در دو سال اخیر کوشش‌های فراوانی درخصوص شناخت آرا و اندیشه‌های ابن سینا صورت گرفته و مراکز پژوهشی و فرهنگی متعددی مثل موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، موسسه شهر کتاب، موسسه میراث مکتوب، بنیاد بوعلی همدان و کتابخانه ملی ملک کارهایی انجام داده و تا اندازه‌ای اندیشه‌های ابن سینا برای مخاطبان ایرانی مورد توجه قرار گرفته است.

کتاب «ابن سینا» مجموعه مقالات تفسیری و انتقادی نام دارد که به کوشش احمد عسگری و همکارانشان به زبان فارسی ترجمه شده است. اصل مقالات به زبان انگلیسی است و در خلال سال‌های گذشته تالیف شده و بالغ بر ۱۳ پژوهشگر اروپایی و غربی همت کرده‌اند و این مقالات را در کتاب‌ها یا مجلات معتبر بین‌المللی منتشر کردند. نکته جالب توجه در این مقالات تفاوتی است که در سبک و شیوه نگرش ما نسبت به ابن سینا و پژوهشگرانی که آثارشان به فارسی ترجمه شده وجود دارد. نگرشی که به ابن سینا به شکل خاص حاکم است التفات ویژه به متون اصلی آثار

ابن سینا است، به ویژه کتاب شفا، اشارات و تنبیهات و نجات و در چند سال اخیر التفات ویژه به کتاب تعلیقات و مباحثات است.

متن خوانی یکی از سنت‌های کهنی است که در میان فراگیران فلسفه مورد توجه قرار گرفته و با کوشش فراوان سعی شده اندیشه‌های ابن سینا از خلال آثار ابن سینا فهم شود. نگرشی که در سنت غربی مورد توجه قرار گرفته نوع نگرش تاریخی به آرا و اندیشه‌های ابن سینا است. ابن سینا با التفات به آرای پیشینیان خود در سنت یونانی به خصوص افلاطون و ارسطو و شارحان افلاطون و ارسطو در آثار خود نکاتی را مطرح می‌کند و به نقد و ارزیابی آرا می‌پردازد، پژوهشگرانی که در خلال نگارش‌های خودشان درباره منطق، طبیعت‌شناسی و متافیزیک ابن سینا نکاتی را مورد توجه قرار داده و هر نویسنده سعی کرده رای ابن سینا را بر اساس تطورات تاریخی بررسی کند.

نکته دیگر این است که آثار ابن سینا فقط در زبان عربی و فارسی به دست مخاطبان علاقه‌مند به فلسفه ابن سینا قرار نگرفته بلکه ترجمه آثار ابن سینا به زبان لاتین سبب شده تا مخاطبان بیشتری به آرا و اندیشه‌های ابن سینا توجه کنند. بخشی از التفات به آثار ابن سینا در این کتاب به تطور فکر ابن سینا در دوره‌های بعدی و تاثیر فکر ابن سینا بر اندیشمندان یهودی و مسیحی مربوط است که تا چه اندازه این اندیشمندان به آثار ابن سینا توجه کردند و در نگارش‌های خود از آرای ابن سینا الهام گرفته‌اند.

از یک سو مقایسه میان آنچه ابن سینا مطرح کرده با آنچه در سنت یونانی و سنت اسکندرانی مطرح بوده و دوم دید تاریخی به این معنا که چگونه آثار ابن سینا در جهان اسلام و هم در جهان مسیحی و یهودی مورد توجه قرار گرفته است. درباره التفات به آثار ابن سینا در چند دهه اخیر بر اساس نگارش «دیمیتری گوتاس» انجام داده و در کتاب خود با عنوان ابن سینا و سنت یونانی و سنت ارسطویی کوشش شده که ابن سینا به گونه‌ای در متن آثارش مورد توجه قرار بگیرد و ملاحظات و مناقشاتی که درباره فکر ابن سینا است در این کتاب به آن التفات شده است.

کتاب دیگری با عنوان کتاب‌شناسی ابن سینا منتشر شده که در این کتاب کوشش شده آنچه از ابن سینا تصحیح شده به زبان‌های مختلف ترجمه و مقالات معتبری که در مجموعه مقالات و همایش‌های بین‌المللی و مجلات معتبر علمی منتشر شده و ارجاعات و استنادی که به این مقالات صورت گرفته بر اساس کتاب‌شناسی وی در اختیارمان قرار گرفته تا بدانیم تا چه اندازه فکر ابن سینا مورد توجه قرار گرفته است. از رهگذر مطالعه این کتاب این امکان فراهم شده که ما با نگرش جدیدی نسبت به فکر ابن سینا روبه‌رو شویم.

ویژگی اصلی نگرش تاریخی و تطور مفاهیم فلسفی چه در مباحث منطقی و چه در مباحث معرفت‌شناسی و شناخت و چه در مسایل الهیاتی و متافیزیکی قابل ردیابی و پیگیری است. این‌که چگونه این سیر تاریخی تا ابن سینا و از ابن سینا تا متفکران بعدی استمرار داشته است. درباره التفات به ابن سینا در ایران باید به این نکته اشاره کرد که ما در سنت خودمان به ویژه به متونی توجه کردیم که در یک سده اخیر با چاپ سنگی الهیات و طبیعیات شفا باعث شده نقطه شگرفی محسوب شود. از این نظر که این نگارش‌ها و آثار ابن سینا با حواشی که در این کتاب ثبت شده نشان می‌دهد تا چه اندازه این کتاب مورد توجه قرار گرفته و در مدارس گوناگونی در تهران قم و مشهد مورد مطالعه قرار گرفته و در کانون توجه بوده است.

همچنین ترجمه طبیعیات و بخش‌هایی از طبیعیات شفا به زبان فارسی به کوشش محمدعلی فروغی باعث شده برای مخاطبان فارسی زبان بخش‌های مهمی از طبیعیات مورد توجه قرار گرفته باشد و این امکان را داشته باشند تا به این کتاب دسترسی پیدا کنند. در موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه کتاب مناقشات بر ترجمه فن سماع طبیعی شفاء ابن سینا بر ترجمه فروغی منتشر شده که سبب شده به واسطه مطالعه کتاب میرزا مهدی مدرس آشتیانی نکاتی که در ترجمه فروغی ممکن است باعث نگرشی متفاوتی شود و یا حتی افتادگی‌هایی که در ترجمه متن بوده مورد توجه قرار گیرد و میرزا مهدی در کتابش سعی کرده به آنها توجه کند و خواندن این دو کتاب در کنار هم یعنی کتاب سماع طبیعی ترجمه فروغی و مناقشات میرزا مهدی آشتیانی می‌تواند نکات قابل توجهی را برای مخاطبان و علاقه‌مندان فراهم کند.

درباره مقالاتی که زیر نظر دکتر عسگری استاد دانشگاه شهید بهشتی انتخاب شده است، با دقت این ترجمه‌ها را مقابله کردند و همکاری‌شان نقش بسیار مهمی در ترجمه مقالات داشتند و این نخستین کاری است که به طور مفصل مجموعه مقالات جدیدی درباره ابن سینا به زبان فارسی منتشر شده است. درباره ریاضیات و فلسفه ریاضیات در آثار ابن سینا مقالات بسیار خوبی در چند سال اخیر به زبان‌های اروپایی نوشته شده که امیدوارم در ویراست بعدی همین کتاب بخشی هم به اندیشه ریاضی ابن سینا اختصاص پیدا کند. در این کتاب منطق، طبیعت‌شناسی، طب و متافیزیک ابن سینا مورد توجه قرار گرفته است اما چه بسا اگر این بخش از فکر ابن سینا و بحث‌های ریاضیات و هیات النجوم هم که در قلمرو ریاضیات قرار گرفته به زبان فارسی ترجمه شود بخش عمده‌ای از آرا و افکار ابن سینا و تطور آنها را به مخاطب فارسی زبان ارائه کنیم.

نکته دیگر این است کوشش مترجمان این بوده که معادل‌هایی را در ترجمه در پاورقی این معادلات انتخاب و ثبت و ضبط کنند. در ویراست بعدی این امکان فراهم شد که به صورت یک واژه‌نامه مدون این معادل‌ها قرار بگیرد. این ترجمه نشان می‌دهد که ما چه نکاتی را در فکر ابن سینا توجه کردیم و اگر دیدگاه‌هایی را که بر اساس سنت تفسیری در اختیار داشتیم بتوانیم به مقایسه بپردازیم و داور کنیم که با لحاظ سنت تفسیری و سنت تاریخی فکر ابن سینا بتوانیم نگرش جامع‌تری را نسبت به ابن سینا به دست بیاوریم.

احمد عسگری: مطالعات غربی بر ابن سینا و روشن شدن منظرهای جدیدی

متون ابن سینا از جمله متون فلسفی است که به طور مستمر در طی قرون خصوصاً در ایران تدریس و تالیف شده است اما مطالعات غربی هم از این جهت که از سبک‌ها و روش‌های جدید استفاده می‌کنند و هم به جهت آن نگاه کلی که به فلسفه دارند، منظرهای جدیدی را پیش روی محقق باز می‌کنند و ما هنگامی که می‌خواهیم با دنیای جدید تعامل فلسفی داشته باشیم، لازم است تا زبان دنیا و رویکردها و روش‌های آنها را هم مدنظر قرار بدهیم. در حوزه فلسفه سنتی که متون ابن سینا خوانده می‌شد و خوانده می‌شود، مفاهیم و آرا و عقاید ابن سینا مورد بحث و تحقیق قرار می‌گرفت؛ دو خصوصیت عمدتاً بود. یکی اینکه متمرکز بر برخی از متون مثل الهیات شفا و یا اشارات و تنبیهات و چند اثر دیگر هستیم. دیگر اینکه در واقع فلسفه را تا حدودی به شکل یک صنعت و یک علم محض می‌خوانیم و شاید از آن نگاه کلی که یک فیلسوف و عقایدش را در یک سیاق تاریخی و در کل تاریخ فلسفه مطالعه می‌کنیم، کمتر بود.

خصوصیتی که مطالعات غربی در واقع بیشتر بر آن تاکید می‌کنند، همین دو جنبه است: اولاً بیشتر سعی می‌کنند کل آثار ابن‌سینا را مدنظر قرار بدهند. ثانیاً نگاه کلی که در مورد تاریخ فلسفه و هر فیلسوفی دارند یعنی یک جریان فلسفی را مدنظر قرار می‌دهند که از آغاز و از هر کجا شروع شده؛ از یونان آغاز شده یا قبل از آن، ادامه پیدا کرده و در برهه‌ای از تاریخ وارد جهان اسلام شده است و فیلسوفانی به نام چون ابن‌سینا در تاریخ فلسفه نقش ایفا کردند. البته قبل از این خصوصیات دیگری هم می‌توان برشمرد ولی همین دو مورد دستاوردها و ماحصل بسیار قابل توجهی را برای ما به ارمغان آورده و برای اینکه بتوانیم فلسفه ابن‌سینا، فلسفه اسلامی را در دنیای جدید هم برای خودمان و هم برای دیگران ارائه کنیم بی نیاز از این رویکردهای جدید نیستیم.

عرضه و ارائه و نحوه اطلاع‌رسانی در دنیای امروز از جمله در خود فلسفه به اندازه آن محتوایی که شما دارید، اهمیت دارد. اگر شما یک محتوای بسیار غنی داشته باشید اما ابزار و اسلوب درستی برای عرضه آن به دیگران نداشته باشید، کاری از پیش برده نمی‌شود.

مطالعه کارهای غربی‌ها در خصوص فلسفه اسلامی و در خصوص فرهنگ اسلامی به طور کلی امروزه خیلی جدی‌تر شده است و آنها هم متوجه این مسئله شده‌اند که تاریخ فلسفه را بدون نظر به دوره‌ای از فلسفه که در عالم اسلام صورت گرفته است، نمی‌شود به نحو کاملی انجام داد و این جزئی غیرقابل انکار از تاریخ فلسفه است، مطالعه این به اصطلاح کارها و آشنایی با آنها به ما این امکان را می‌دهد که بتوانیم آن مفاهیم و آن محتوای غنی که در فلسفه اسلامی ایجاد شد و در طی چند قرن فلسفه مترقی و پیشرو بود و سال‌های سال و در قرون متمادی این کتاب‌ها بارها و بارها به زبان‌های غربی ترجمه شد بتوانیم امروزه به مخاطبین خودمان عرضه کنیم و آن مفاهیم را به آنها برسانیم و آنها را متوجه اهمیت و مقام و موقعیت آراء و عقاید و مفاهیم فلسفی که در عالم اسلام شکل گرفته است، مطلع سازیم. این مساله راه تعامل ما را با اندیشه جدید غربی مهیا می‌کند و اینکه اگر ما بخواهیم در دنیای جدید حرفی متناسب با روز بزنیم و صرفاً به تکرار صحبت‌های خود نپردازیم، نیازمند این هستیم که با نگاه‌های جدید و اسلوب‌های تحقیق جدید آشنا باشیم تا مفاهیم در این زمینه برقرار بشود و برای ما امکان گفت‌وگو و عرضه آنچه که داریم فراهم بشود.

مجموعه حاضر به علت اینکه توسط متخصصین مختلف نوشته شده و نه به سبک و سیاقی که شاید در قرنی قبل از این رواج داشت که یک محقق همه مطالب در مورد یک فیلسوف را می‌نوشت، از این ویژگی برخوردار است که در عین حال که مطالب مختلفی را در مورد ابن‌سینا می‌خوانید، در هر مقاله‌ای و در هر موضوعی با یک ادبیات بسیار غنی از مطالعات و تحقیقات که انجام شده نیز همراه هستید. اگر شما یک مقاله را در نظر بگیرید و بخواهید آن را بخوانید همزمان مسیر بسیار مشخصی از ادامه تحقیق را پیش روی شما قرار می‌دهد.

مسئله دیگر که در خصوص این مجموعه وجود دارد جامعیت آن است. کمتر مجموعه‌ای را شاید به زبان پارسی می‌توانید پیدا کنید که به این نحو حوزه‌های مختلف تفکر سینوی را مورد تحقیق قرار داده‌اند و در هر یک از آن حوزه‌ها مطلبی نسبتاً جامع تقریر کرده‌اند. در واقع کسی که بخواهد با فلسفه ابن‌سینا آشنا بشود و آن را مطالعه کند و در هر یک از حوزه‌ها که این متفکر بزرگ تفکر داشته تأمل و تحقیق بکند، در این مجموعه می‌تواند مقاله تحقیقی را بیابد و از آن استفاده کند و اگر هم نیاز داشت به تحقیقاتش در آن زمینه ادامه دهد.

البته این به این معنی نیست که این کتاب همه حوزه‌های تفکر سینوی را مورد تحقیق قرار داده است. قطعاً حوزه‌هایی هست مثل ریاضیات که ابن سینا نوشته‌ها و مکتوبات متنوعی دارد یا در خصوص فلکیات و نجوم و سایر حوزه‌ها مثلاً معادن. در این خصوص در این کتاب چیزی پیدا نمی‌کنید. در خصوص طب یک مقاله هست که البته کمتر به این حوزه پرداخته می‌شد. یا در حوزه فلسفه طبیعی مقالات کمی هست اما در مجموع در مقایسه با سایر کارهایی که انجام گرفته این مجموعه جامعیت کاملی دارد.

به علاوه ما دو مقاله را هم به این مجموعه اضافه کردیم. از این جهت که این مقالات تناسبی با این مجموعه داشت و در ثانی موضوعاتی را مورد بحث و تحقیق قرار داده بود که به نظر ما تکمیل مباحثه‌ای بود که در این کتاب شکل گرفت. از نظر سطح، مقالات این کتاب وضعیت مختلفی دارد یعنی هم دانشجویان تحصیلات تکمیلی می‌توانند از این کتاب استفاده کنند و هم واقعا در بسیاری از مقالات مطالعات سینوی ارتقاء پیدا کرده و تحقیقی شده و حرف نویی در این مقالات یافت می‌شود و از این جهت محققین هم می‌توانند از این کتاب مستفیض شوند و آن را مورد توجه قرار بدهند.

خصوصاً در مورد کتاب‌ها اصرار داشتیم اسامی اصلی همه جا ذکر شود. اصطلاحاتی در این مقالات استفاده شده بود که ما خود از اصطلاحات خود ابن سینا بود ولی معلوم نبود که وقتی ترجمه انگلیسی اینها صورت گرفت، چقدر دقت شود و خصوصاً دوباره اگر می‌خواست آن اصطلاحات به فارسی ترجمه شود، ممکن بود کاملاً از مفهوم سینوی فاصله بگیرد. لذا رویه کلی ما این بود که در چنین مواردی چه در مورد نقل قول‌ها و چه در مورد اصطلاحی که می‌خواهد ترجمه شود حتی المقدور به متن اصلی مراجعه شود و خود اصطلاح ابن سینا که در ادبیات فلسفی ما رایج است، همان استفاده بشود. در اکثر موارد سعی شده این رویه انجام بگیرد. اسامی اعلام مطابق با متن انگلیسی ثانیاً مطابق با کتب اولیه تطبیق پیدا کند.

مثلاً بحث از نظریه وجود در نزد ابن سینا و تمایز و وجود از ماهیت را در بستر و ادامه سوالات فلسفی می‌داند که در دوره یونانی و یونانی مآبی و اسلامی شکل گرفته است. از جمله تطبیق و مقابله‌ای که با آراء و کلمات اسکندر افرویدی در اینجا صورت گرفته و پس از آن در عالم اسلام با مکتوبات و مقالات یحیی بن عدی و همچنین آراء فارابی مقابله داده است و در آن سیاق مطالعه شده که محققین وقتی نگاه کنند خواهند دید که اصلاً منظری که در اینجا می‌آید و وضوحی که به مطالب می‌دهد متفاوت است از آن نگاهی که صرفاً مفاهیم و ایده‌های سینوی را بر اساس خود متن الهیات شفا و بدون نظر به جاهای دیگر مورد تامل قرار بدهیم.

هر چند ابن سینا به عنوان یکی از بزرگترین فیلسوفان دوره اسلامی از جمله کسانی است که بیشترین توجه به او شده است. اما امیدوارم که بتوانیم در خصوص متفکرین دیگر مثل فارابی و ابن رشد نیز نظیر این کار را انجام بدهیم. البته در خصوص فارابی نیز کار در حال انجام است که به زودی ارائه خواهد شد. به عنوان جمع‌بندی؛ این متن متنی است که هم جامعیتی دارد که کمتر پیدا خواهد شد در زبان فارسی و از جهت سبک تالیف و نگارش مقالات به گونه‌ای است که هم برای متالمن و هم برای محققین مطالب قابل توجه و قابل استفاده‌ای دارد.

سینا سالاری: پژوهشی که ما را با دو ابن سینا متفاوت روبه‌رو می‌کند

من در مجموعه مقالات تفسیری و انتقادی ابن سینا دو مقاله ترجمه کردم. اولی «ناظر بر فلسفه طبیعی ابن سینا» از مگینس و دیگری «مواجهه جهان اسلام با ابن سینا» که تالیف آقای رابرت ویسکونسکی است. به نظر من آن بصیرتی که ما از پژوهش‌های آقای ویسکونسکی در رابطه با ابن سینا می‌توانیم بگیریم این است؛ آنچه که ما امروز به عنوان فلسفه ابن سینا از آن نام می‌بریم بیش از آنکه ناظر باشد به آنچه که ابن سینا به حسب خود در سر می‌پرورانده، بیشتر ناظر به تفسیری است که بعد از ابن سینا به فلسفه سینوی شده و در آن دعاوی کلامی و اعتقادی در آن دخیل بوده است.

آنچه که ما امروز از ابن سینا می‌شناسیم عمدتاً به این مفهوم است. برای این شواهدی هم هست و آقای ویسکونسکی سعی می‌کند در این مقاله‌ای که در این مجموعه ترجمه شده به این اشاره کند. از جمله شواهد این است که اندیشمندان مسلمان که متأثر از ابن سینا هستند، بیش از هر اثر دیگر ابن سینا، به اشارات و تنبیهات ابن سینا توجه کردند. فرضیاتی را مطرح کرده که چرا اشارات اهمیت پیدا می‌کند در حالیکه شفا به لحاظ ساختار و تنسيق بسیار اثری جامع‌تر و البته پرمعنی‌تر از سایر آثار فلسفی ابن سینا است.

فرضیاتی را مطرح می‌کند و در نهایت نتیجه می‌گیرد که دستگاه فلسفی ابن سینا مثل هر دستگاه فلسفی فیلسوف نظام‌سازی در ابتدا از آن پختگی لازم برخوردار نیست که یک به یک واژه‌ها را بکاود و آنها را تثبیت کند و یک سیستم صد در صد سازگاری را ارائه بدهد. بلکه ابن سینا هم مثل ارسطو مثل سایر فلاسفه بزرگ در طول تاریخ که درصد ارائه یک نظام فلسفی بودند، ناسازگاری‌هایی را در متون خودش حداقل نشان می‌دهد که این کار را برای کسی که می‌خواهد آن فلسفه را بفهمد سخت می‌کند. در کنار آثار ابن سینا، اشارات و تنبیهاتی که این مایه را به سبب ایجاد می‌کند که تقریر مطلب در این کتاب دارد به شارح یا شخصی که درصد فهم ابن سینا است امکان می‌دهد تا دستش بیشتر باز باشد تا بتواند بهتر و راحت‌تر آن ناسازگاری‌هایی را که در سایر متون با آن مواجه است، حل و فصل کند.

آنچه که برای من مهم است این است که ما توجه داشته باشیم که پژوهش‌هایی از این دست به ما نشان دادند و نشان می‌دهند، حداقل این شبهه را برای ما قوی می‌کنند که فلسفه‌ای را که ما از ابن سینا امروز می‌شناسیم در پس یک پرده‌ای از پیش‌داوری‌هایی است که از قبل تاریخ شرح و فهم ابن سینا به دست ما رسیده و این باعث می‌شود که ما به جای اینکه به چیزی به عنوان فلسفه ابن سینا به حسب خود بپردازیم که در طول تاریخ به شکل طبیعی به دست ما رسیده و آن فلسفه‌ای است سینوی و آن مایه‌هایی را از ابن سینا اخذ کرده برای اینکه آن مسائل و شبهاتی را که در طول تاریخ اندیشمندان مسلمان با آن در ارتباط بودند، حل و فصل کند.

ما وقتی شیوه پژوهش خود را مبتنی بر این می‌گذاریم که ابن سینا را با بعد از خودش بفهمیم و وقتی شیوه پژوهش خودمان را مبتنی بر این می‌گذاریم که ابن سینا را با قبل از خودش بفهمیم یعنی بفهمیم چه میراثی به دست ابن سینا رسیده است. با چه مسائلی روبه‌رو بوده و درصد فهم چه متونی بوده است و بعد در نظام فلسفی آثار او را بفهمیم و یا اینکه ببینیم ابن سینا چه تأثیری را بر بعد از خودش گذاشته است. اصطلاحات و مفاهیمی که او به کار گرفته در آثار خودش، در آثار بعد از خودش به چه نحو به کار گرفته شده است. بعد مراجعه کنیم به آثار ابن سینا و فهمی از آثار ابن سینا مبتنی بر استفاده از مفاهیم و اصطلاحات در آثار بعد از ابن سینا داریم.

به نظر می‌رسد این شیوه پژوهش ما را با دو ابن‌سینای متفاوت روبه‌رو می‌کند. خود آقای ویسکونسکی پیشتر کتابی به نام «Avicennas metaphysics in context» تالیف کرده بود که آقای دکتر عسگری سرپرست ترجمه این کتاب بود که امیدوارم هر چه زودتر به طبع و نشر برسد. خود ایشان در آن کتاب که اثر متقدم خودشان است ابن‌سینایی را معرفی می‌کند مبتنی بر روش اول یعنی آن چیزی که به ابن‌سینا به میراث رسیده و آنجا اتفاقاً چیزهایی اهمیت و محوریت پیدا می‌کند در آثار ابن‌سینا و فهمی از ابن‌سینا عرضه می‌شود که کاملاً متفاوت است از آن چیزی که ما امروز از ابن‌سینا می‌شناسیم.

به هر حال مقاله‌ای که آقای ویسکونسکی در این کتاب درج کرده هم این نکته را دارد و هم اینکه جواب‌هایی که ابن‌سینا در طول تاریخ تفکر اسلامی داشته و آن به یک تعبیری می‌شود گفت آنچه که ما متد را در نظر داشته باشیم و چه در نظر نداشته باشیم ابن‌سینا شخصیت و مرجعیتی است در جهان اسلام که تمامی علوم عقلی را متأثر از خودش کرده و اهمیت دوچندانی دارد که ابن‌سینا را از وجوه مختلف بشناسیم تا سنت خودمان را بهتر بشناسیم.

ایمان خدافرد: پیش‌زمینه‌های فلسفی و آشنایی با اندیشه‌های ابن‌سینا

کتاب ابن‌سینا مجموعه مقالات تفسیری و انتقادی که به تازگی به همت انتشارات ترجمان علوم انسانی و بنیاد علمی و فرهنگی ابن‌سینا منتشر شده چنانکه از شناسنامه اثر پیداست حاصل تلاش گروهی از مترجمان و البته ویراستاران این کتاب تقریباً ترجمه از سال ۱۳۹۷ توسط مترجمان آغاز شد و در این بازه زمانی که تا چاپ اثر گذشته یعنی تا سال ۱۴۰۰ تلاش‌هایی برای ویرایش مقالات صورت گرفته و مقالات از نظر صحت و دقت در ترجمه بررسی شده و اصطلاحات فلسفی به کار رفته در ترجمه‌ها تا حد امکان یکدست شدند و همچنین بررسی شده که آیا عنوان رسالات و کتبی که از آنها نامی برده شده با دقت در ترجمه‌ها منعکس شده است و از این جهت کار دشوار و وقت‌گیر بوده است.

اما گمان می‌کنم در نهایت قابل دفاع‌تر باشد و البته املای نانوخته غلط هم نیست و بسیار خوشحال می‌شویم که اگر پژوهشگران به این اغلاط برخوردند ما را در جریان بگذارند تا بتوانیم در چاپ‌های بعدی اصلاح کنیم. من به عنوان ویراستار در این مجموعه همکاری کردم و یکی از این مقالات هم ترجمه به عهده بنده بوده و مقاله‌ای با عنوان مواجهه فرهنگ‌های یهودی با ابن‌سینا در شرق و غرب. این مقوله پس و پیش دو مقاله دیگر است با عنوان مواجهه جهان اسلام با ابن‌سینا و مواجهه فرهنگ قرون وسطی با ابن‌سینا. اصطلاح مواجهه برابرنهادی است که با مشورت سرپرست این ترجمه آقای عسگری و برخی از دوستان انتخاب شده و در برابر لفظ ریسپشن و در این سه مقاله بیشتر در ساختار تاریخی می‌بینیم و از این نظر سه مقاله مقالات مفید و قابل توجهی هستند.

تلاش‌هایی که در جهت پژوهش‌های تاریخی صورت گرفته از جهت روشی در غرب بسیار تلاش‌های استوارتر و پخته‌تری بودند و می‌توانیم نمونه‌ای از این تلاش‌ها را در این سه مقاله ببینیم که ورود اندیشه‌های ابن‌سینا به فرهنگ‌های یهودی لاتین زبان و همچنین تاثیر اندیشه‌های ابن‌سینا و فیلسوفان مسلمان را گام به گام با داده‌های دقیق تاریخی پی جویی کردند و این اندیشه احتمالاً می‌تواند از ابن‌سینا وام گرفته باشد. این پژوهشگران به این مساله اکتفا نکردند و تلاش کردند نشان دهند که فلان درونمایه فلسفی سینوی را در اندیشه فلان فیلسوف لاتینی و لاتین زبان می‌بینیم که از چه مجرای وارد اندیشه‌های آن فیلسوف شده است.

کتاب شفا چه بخش‌هایی به زبان عبری و لاتین ترجمه شده است و اگر ترجمه شده تا چه اندازه انتشار یافته و در این موقعیت‌های جغرافیایی مختلف و چقدر در دسترس اندیشمندان بوده و چقدر خوانده شده است. می‌بینیم چه تلاش بسیار همه جانبه و دقیقی از نظر تاریخی در این سه مقاله صورت گرفته و این مقالات می‌تواند برای پژوهشگران اندیشه ابن‌سینا و کسانی که می‌خواهند بده بستان‌های فلسفی را بین اندیشمندان با دیگر فیلسوفان بررسی کنند این مقالات می‌توانند بسیار مفید و موثر باشند. این مجموعه تخصصی است و اگر مخاطبان برای آشنایی با اندیشه ابن‌سینا انتخاب کردند، این انتخاب چندان دقیق و درست نیست زیرا مقالات تخصصی هستند و نیاز به پیش‌زمینه‌های فلسفی و آشنایی با اندیشه‌های ابن‌سینا به طور اخص دارند.

شایان الهامی: ابن‌سینا محدود به آموزش فلسفه ارسطویی

من درباره ترجمه مقاله «زندگی و زمانه ابن‌سینا» سخن می‌گویم مقاله سیر منسجم درباره زندگی ابن‌سینا ارائه می‌دهد که با تولدش در افشانه و تحصیلات ابتدایی در علوم مثل فقه و منطق و فلسفه و ریاضیات شروع می‌شود و با سفرهای ابن‌سینا به گرگان و ری و همدان و شاگردانی که طی این سفرها به دست می‌آورد و کتاب‌هایی که می‌نویسد و مناظرات و مکاتباتی که انجام می‌دهد ادامه پیدا می‌کند و در نهایت با اشاره به وقایع آخر عمر ابن‌سینا که منجر به فوتش می‌شود تمام می‌شود.

شالوده کار مبتنی بر دو متن اصلی است: نخست زندگی نامه خودنوشت ابن‌سینا و دیگری زندگی نامه ابن‌سینا که شاگردش جوزجانی برای استاد نوشته بوده است. البته رایزن این دو متن را به عنوان یک سری وقایع‌نگاری دقیق و عینی نمی‌بیند و با این که متون نوشته تذکره‌نویسان قرون بعد نیست به دست خود بازیگران نوشته شده رویکرد انتقادی به آنها دارد. نویسنده در ابتدای مقاله این دو متن را ادبی و سوگیرانه تلقی می‌کند و در مورد زندگی‌نامه جوزجانی می‌گوید این متن یک تقریری قدیس‌نگارانه است که توسط شاگرد قدرشناس نوشته شده و به تصدیق نبوغ استاد می‌پردازد و از همه مهمتر نقش خودش را در روند کار ابن‌سینا پررنگ می‌کند. رایزن فارغ از سنت مکتوب نگاه انتقادی را در سنت شفاهی هم حفظ می‌کند و بسیاری از تلقیات سنتی نسبت به آثار فلسفه ابن‌سینا را به چالش می‌کشد.

نویسنده کتاب را مثل حکمت‌المشرقی‌ناشی از تمایل ابن‌سینا به حکمت شرقی نمی‌داند و نزاع شرق و غرب را به نزاع بین مکتب مشاع خراسان و مکتب مشاع بغداد تفسیر می‌کند رایزن در نقدی سنت تفسیری متصله هزار ساله خیلی جاها عدله زلامر را نمی‌آورد و صرفاً به نسبت دادن الفاظی مثل اسطوره به این سنت قناعت می‌کند. نکته دیگر که در کار رایزن محل تامل است به نظر می‌رسد بیش از حد تمایل دارد ابن‌سینا را یک شارح صرف ارسطویی بداند نویسنده هیچ‌جا از مباحث تازه تاسیس در فلسفه اسلامی که با ابن‌سینا آغاز شده و یا شکوفا شده مباحثی مثل وجود و ماهیت و تحلیل موجودات به واژه و ممکن و غیره بحث نمی‌کند و در عوض اصرار عجیبی دارد به این که کار فلسفی ابن‌سینا محدود به روش یادگیری و آموزش فلسفه ارسطویی است.

رایزن تکامل و چرخش فکری ابن‌سینا را به چرخش روش‌شناسی تقلیل می‌دهد. از محسنات مقاله می‌توانیم به انسجام رویکرد انتقادی که گاهی به افراط هم کشیده می‌شود و کثرت منابع مورد اشاره استفاده کنیم. بسیاری از منابعی که نویسنده استفاده کرده به صورت نسخ خطی است و برای پیدا کردن اصل عربی اسامی ترجمه شده به انگلیسی از دو کتاب مولفات ابن‌سینا نوشته جرج قنواتی و فهرست نسخه‌های مصنفات ابن‌سینا نوشته یحیی مهدوی

استفاده کردیم. در کل به نظر می‌رسد مواجهه با این سنخ تحقیقات از جهت دقت علمی و روش‌شناسی خاصی که دارند برای جامعه ما خالی از فایده نباشد.

بنیاد علمی و فرهنگی
بوعلی سینا

روابط عمومی و امور بین‌الملل بنیاد بوعلی سینا